

มองความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจผ่านท่าข้าม บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม ในช่วงปี พ.ศ. 2388-2536

อรรถพล จันทะวะฤทธิ์^{1*}, อิสระ สุธรรมราช², พลวัฒน์ ชานนตรี³

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Trend of Social and Economic Changes through Tha Kham, Ban Tha Khon Yang, Kantharawichai District, Mahasarakham Province from 1845 to 1993

Arthaphon Chantawarit^{1*}, Isara Sutummarach², Ponlawat Chanontee³

Bachelor of Arts Program in History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

Article Info

Vol. 2 No. 1 (Jan-Apr 2022)

Academic Article

Article History:

Received 12 Sep 2021;

Revised 20 Dec 2021;

Accepted 23 Jan 2022

คำสำคัญ:

ท่าข้าม;

ไทญ้อ;

บ้านท่าขอนยาง;

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม

Corresponding Author,

E-mail: art120881234

@gmail.com*

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งสนใจศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของท่าข้ามโดยใช้วิธีศึกษาจากคำสัมภาษณ์และเอกสารเป็นประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า รวมทั้งอิทธิพลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมชุมชนบ้านท่าขอนยาง จากผลการศึกษาพบว่า ท่าข้ามในบ้านท่าขอนยางเกิดขึ้นเอง เป็นร่องลึกตามธรรมชาติ เริ่มใช้มาราวปี พ.ศ. 2388 ภายหลังการอพยพมาตั้งถิ่นฐานของชาวญ้อที่นำมาโดยพระคำกอน จากเมืองคำเกิด แขวงเมืองหลวงพระบางและได้ตั้งบ้านเรือนที่บ้านท่าขอนยาง โดยขึ้นต่อเมืองกาฬสินธุ์ เป็นท่าที่ใช้ข้ามแม่น้ำชีโดยการขี่เรือแพข้ามฟากในอดีตก่อนที่จะมีสะพานในเวลาต่อมา การบริการของเรือแพจะมีอยู่มากซึ่งเป็นกิจการของนายฮ้อยคำที่พาคนหรือบรรทุกสัมภาระข้ามฟาก ท่าข้ามมีความสำคัญ ดังนี้ 1) ในฐานะเป็นท่าเศรษฐกิจการค้าข้าว 2) เป็นสถานที่ข้ามน้ำเพียงแห่งเดียวในพื้นที่ที่ผู้คนใช้ข้ามลำน้ำชี 3) ท่าข้ามก่อให้เกิดอาชีพในชุมชนทำให้ผู้คนในที่ใช้ชีวิตอยู่กับท่าข้ามให้มีรายได้ 4) ท่าข้ามทำให้ผู้คนสามารถข้ามไปมาติดต่อค้าขายหรือเยี่ยมเยียนกันได้ องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาพบว่า 1) ด้านเศรษฐกิจ เป็นท่าค้าขายข้าวในอดีตในแถบแม่น้ำชี 2) ด้านอาชีพ การก่อเกิดอาชีพในชุมชนและการสร้างรายได้ของชุมชนสมัยดั้งเดิม 3) ด้านสังคมชุมชนและวิถีชีวิต เป็นท่าที่มีอิทธิพลต่อสภาพสังคมในชุมชนบ้านท่าขอนยางในการดำเนินชีวิตด้วยการสัญจรทางเรือเป็นหลัก

Keywords:

Tha Kham;

Tai Nyaw;

Ban Tha Khon Yang;

Social Change

Abstract

This article focuses on the history and significance of Tha Kham (river crossing pier) using interviews and oral history documents. In addition, it focuses on the influence on social change in the Ban Tha Khon Yang community. From the results of the study, it is found that Tha Kham at Ban Tha Khon Yang originated as a natural trench and began to be used in 1845 approximately, after the immigration

of the Nyaw people brought by Phra Kham Kon from the city of Khamkerd, Muang Luang Prabang Province and have set up a village at Ban Tha Khon Yang under the government of Kalasin City. It is a pier used to cross the Chi River by a raft in the past before using a bridge later. The service of the raft boat is very much in the business of Mr. Hoi Kham who took people or carried luggage across the Chi River. Tha Kham plays the important roles in the followings: 1) an economic port; 2) the only Chi river crossing in that area; 3) creation of a career and income for people in the community; 4) the crossing for trade and visit each other of people. The body of knowledge from this study indicates that 1) economic: it was the rice trading pier in the past in Chi River area; 2) occupational: it was the creating a career in community and generating income of traditional community; and 3) social community and way of life: it was a pier influenced community of Ban Tha Khon Yang to live by mainly boat traffic.

บทนำ

บริเวณท่าข้ามบ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นท่าลงรึมน้ำเพื่อข้ามฝั่งแม่น้ำชี ซึ่งเป็นท่าข้ามโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยการสร้างบ้านแปงเมืองในราวปี พ.ศ. 2388 ถาวร สุวรรณภักดี อายุ 75 ปีเล่าว่า

“...ท่าข้ามบ้านท่าขอนยางเป็นท่าที่ใช้ลงไประิมน้ำเพื่อข้ามไปอีกฝั่ง ซึ่งน่าจะมามีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษที่อพยพมา โดยลักษณะเป็นร่องลึกที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เป็นท่าข้ามน้ำที่ทำให้เกิดเศรษฐกิจการค้าทางเรือขึ้นทำให้คนในหมู่บ้านมีรายได้มีอาชีพ...” (ถาวร สุวรรณภักดี, 2564)

แม้ในปัจจุบันท่าข้ามแห่งนี้จะไม่มีอยู่แล้วก็ตาม แต่หากพูดถึงความสำคัญของท่าข้ามในอดีตก็มิใช่น้อย เช่น เศรษฐกิจค้าข้าวซึ่งเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นกับท่าข้าม ซึ่งปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดเศรษฐกิจค้าข้าว คือ การมีนายฮ้อยเข้ามาเปิดฉางข้าวแถบรึมน้ำชีมากขึ้นเรื่อย ๆ ในอดีตชุมชนท่าขอนยางเป็นชุมชนชนบทขนาดเล็กห่างไกลความเจริญ ไม่มีการทำอุตสาหกรรมใด ๆ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม บางรายทำการประมง เนื่องจากหมู่บ้านอยู่ติดลำน้ำชี ปัจจุบันบ้านท่าขอนยางแบ่งเป็น 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 ชาวบ้านเรียกว่า คุ่มไต้ หมู่ที่ 2 เรียกว่า คุ่มท่า หมู่ที่ 3 เรียกว่า คุ่มเหนือ หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 ไม่มีชื่อเรียก ชุมชนบ้านท่าขอนยางถือเป็นชุมชนที่รวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก พบวัตถุโบราณมากมาย ทั้งยังมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ชาวญ้อ

“...ชาวญ้อ เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองคำเกิด แขวงเมืองหลวงพระบาง ล่วงมาจนถึงปี พ.ศ. 2369 ได้เกิดกรณีเจ้าอนุวงศ์ขึ้น และได้ถูกกองทัพเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนไปสร้างเมืองใหม่ นำโดยพระลำดวน (เจ้าคำก้อน) พร้อมอุปฮาด...” (ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี, 2548)

จากนั้น ได้อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระยามหาอำมาตยาธิบดี (ป้อม อมาตยกุล) โดยมอบให้เจ้าเมืองกาฬสินธุ์หาสถานที่ตั้งให้แก่พระคำก้อน และได้พากันไปตั้งบ้านเรือนที่บ้านท่าขอนยางโดยให้ขึ้นตรง

กับเมืองกาฬสินธุ์ ดำเนิน เนื่องวรรณะ อายุ 82 ปี เล่าว่า “...เจ้าคำก๊อนภายหลังอพยพมา ได้มาสร้างบ้านเรือนขึ้นที่บ้านท่าขอนยาง ราวปี พ.ศ. 2388...” (ดำเนิน เนื่องวรรณะ, 2564) สันนิษฐานว่า ท่าข้ามแห่งนี้ น่าจะสร้างมาตั้งแต่สมัยนั้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

บ้านท่าขอนยางมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดเขตพื้นที่ตำบลคันธารราษฎร์ ทิศใต้ ติดเขตพื้นที่ตำบลแก้ง อำเภอมะนังมหาสารคาม ทิศตะวันออก ติดเขตพื้นที่ตำบลขามเฒ่าพัฒนา ทิศตะวันตก ติดเขตพื้นที่ตำบลขามเรียง

จากเดิมบ้านท่าขอนยางเป็นชนบททางไกลความเจริญ ปัจจุบันเป็นพื้นที่แห่งความเจริญทางด้านการศึกษา การคมนาคมขนส่งเข้าถึงสะดวก เป็นเมืองขนาดใหญ่ขึ้นมาภายในเวลาไม่กี่ปี เนื่องจากการเข้ามาตั้งมหาวิทยาลัยมหาสารคามขึ้นในปี พ.ศ. 2539 ทำให้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาขนาดใหญ่ที่มีความเจริญมากมาย เช่น หอพักนิสิต ร้านอาหาร ร้านสุรภัณท์ สิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงสนใจที่จะศึกษาความเปลี่ยนแปลงและความสำคัญของท่าข้าม รวมถึงวิถีชีวิตของชุมชนบ้านท่าขอนยางว่ามีพัฒนาการเป็นอย่างไรตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

เนื้อเรื่อง

จากการศึกษาพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและสังคมในบริเวณที่เป็นท่าข้ามที่เป็นพื้นที่เดิมที่มีความสำคัญของชุมชนบ้านท่าขอนยาง ผู้ศึกษามองภาพของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็น 3 ระยะ ตั้งแต่ชาวบ้านในชุมชนท่าขอนยางอพยพมาตั้งเมืองช่วงปี พ.ศ. 2388 จนถึงปี พ.ศ. 2536 เหตุนี้เพื่อให้เห็นพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนจะศึกษาได้ดังต่อไปนี้

แรกเริ่มของการสร้างและการใช้ท่าข้ามในช่วง พ.ศ. 2388-2470

ท่าข้ามบริเวณบ้านท่าขอนยาง สันนิษฐานว่า สร้างมาตั้งแต่โบราณ ดังข้อความที่ว่า “พระไชยสุนทร ได้มีใบบอกยกฐานะให้ชุมชนบ้านท่าขอนยางเป็นเมืองท่าขอนยางที่ขึ้นตรงต่อกาฬสินธุ์ราวปี พ.ศ. 2388” (ณรงค์ฤทธิ์ สมลั, 2548) ก่อนหน้านั้นได้เกิดสงครามระหว่างทัพสยามกับเวียงจันทน์ ทำให้พระลำดวนหรือท้าวคำก๊อนที่อยู่เมืองคำเกิด แขวงเมืองหลวงพระบาง นำครอบครัวและชาวบ้านในเมืองอพยพมาพึ่งบารมีพระยามหาอำมาตยาธิบดี (ป้อม) โดยตั้งบ้านเรือนที่บ้านท่าขอนยาง และได้ขึ้นตรงกับกาฬสินธุ์ ท่าข้ามแห่งนี้ไม่ได้ถูกผู้ใดผู้หนึ่งสร้างขึ้นแต่เป็นทางตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองก่อนที่ท้าวคำก๊อนจะอพยพมา ซึ่งชาวบ้านที่อพยพมาเหล่านี้ คือ ชาวญ้อ ดังข้อความที่ว่า

“...ชาวญ้อเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ ที่เมืองคำเกิด แขวงเมืองหลวงพระบาง ล่วงมาจนถึงปี พ.ศ. 2369 ได้เกิดกรณีเจ้าอนุวงศ์ขึ้น และได้ถูกกองทัพเจ้าอนุวงศ์กวาดต้อนไปสร้างเมืองใหม่ นำโดยพระลำดวน (เจ้าคำก๊อน) พร้อมอุปฮาด...” (บุญยงค์ เกศเทศ, 2534)

ชาวญ้อเป็นกลุ่มคนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ประเพณีความเชื่อ การแต่งกาย หรือแม้กระทั่งภาษาพูด เพราะภาษาญ้อที่ใช้สื่อสารกันในชุมชนท่าขอนยางมีมาแต่อดีต เป็นถ้อยคำภาษาที่มีคุณค่าต่อผู้คนชาวญ้อ และชุมชนชาวญ้อท่าขอนยาง ภาษาญ้อเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อที่ตั้งถิ่นฐานในชุมชนท่าขอนยาง ตามคำบอกเล่าของถาวร สุวรรณภักดี (2564) เล่าว่า “...ชาวญ้อนั้นอพยพมาจากทางลาว นำมาโดยเจ้าลำดวนหนีสงครามมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านท่าขอนยาง...” ซึ่งชาวไทญ้อกลุ่มใหญ่อยู่ที่กาฬสินธุ์ และนครพนม ซึ่งอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาพร้อมกับญ้อบ้านท่าขอนยางและยังติดต่อไปมาหาสู่กันตามปกติ เจ้าคำก๊อนที่พาคนอพยพมาเห็นว่า พื้นที่กาฬสินธุ์ไม่เหมาะสมสำหรับตั้งบ้านเรือน จึงเข้าพบ

เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ (พระไชยสุนทร) ขอพื้นที่ตั้งบ้านเมืองใหม่ จนได้ย้ายมาที่บ้านท่าขอนยาง เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่า น้ำ และทุ่งนาปลูกข้าว เมื่ออพยพย้ายมาจึงเริ่มใช้ทำข้ามในการข้ามน้ำชีและใช้สับต่อกันมาเรื่อย ๆ โดยลักษณะของ “ท่าข้ามเองเป็นทางลาดลึกลงไปจนถึงริมฝั่งแม่น้ำชีลึกมากจนท่วมหัว” (ถาวรสุวรรณภักดี, 2564) ซึ่งบริเวณทางลงเป็นดินทรายผสมอยู่มาก

สภาพพื้นที่บริเวณริมแม่น้ำชีขณะนั้นเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด เช่น ต้นเบ้ง ต้นสะแก ต้นกะเบา ต้นนางดำ ภายหลังตั้งบ้านเรือนได้ตัดมาปูเป็นทางเดินบริเวณท่าข้ามเพื่อป้องกันพื้นถนนและ จากนั้น สร้างเพิกหญ้าคาเป็นที่นั่งพักก่อนข้ามฟาก แม่น้ำชีในอดีตมีความใสและน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา การข้ามลำชีจะข้ามได้เฉพาะหน้าแล้งเท่านั้น แม้ความกว้างของแม่น้ำชีสมัยนั้นจะมีขนาดแคบกว่าปัจจุบันก็ตาม ในช่วงเดือน 3 ถึงเดือน 5 หรือบางปีถึงเดือน 6 สามารถเดินข้ามแม่น้ำชีได้โดยง่าย เพราะน้ำไม่ลึก แต่หากมีสัณเภาหรือจำเป็นจะต้องขนของจำนวนมากต้องใช้เกวียนเทียมวัวหรือควายลากข้ามไป ตรงกันข้ามหากจะข้ามฟากในยามน้ำหลาก น้ำในแม่น้ำชีจะสูงและไหลแรงมาก การข้ามต้องใช้เรือแพข้ามฟากไป การบริการของเรือแพจะมีอยู่มาก ซึ่งเป็นกิจการของนายฮ้อยคำที่พาคนหรือบรรทุกสัมภาระข้ามฟาก ดำเนิน เนื่องวรรณะ (2564) เล่าว่า “...หากจะใช้ท่าข้ามช่วงที่น้ำในน้ำชีนั้นสูง จะต้องใช้เรือแพข้ามไป ซึ่งการข้ามหนึ่งครั้งจะต้องเสียภาษีหรือค่าโดยสารให้กับผู้จัดการท่าข้าม...”

ภาพที่ 1 ชุมชนริมแม่น้ำชี ท่าขอนยาง เส้นทางระหว่างสหพันธ์กับสารคาม เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2479

ภาพถ่ายโดย โรเบิร์ต ลาริมอร์ เพนเดิลตัน (Robert Larimore Pendleton) (ประจักษ์สุสาน, 2563)

ความเชื่อริมฝั่งแม่น้ำชีบริเวณบ้านท่าขอนยาง

1) ศาลตาผีลือหรือผีลือ โดยมีความเชื่อว่า เป็นผีที่ตามลูกหลานมาจากเมืองลาว เมื่อจะข้ามป่าเขาแล้วบนบานให้คุ้มครอง ผีลือก็จะคุ้มครองไม่ให้ผีตนอื่นมาทำร้ายลูกหลานตน ถ้ามาทำร้ายจะจัดการไม่ให้เหลือ จึงเรียกว่า ผีลือ ผีสำ ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นตาผีลือ ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยปกป้องรักษาประชาชนในหมู่บ้าน จะช่วยปกป้องรักษาสภาพลมฟ้าอากาศ ถ้าปีไหนลมแรงก็ให้พัดพาลมไปที่อื่นที่ไม่มีบ้านเรือนผู้คน (ดำเนิน เนื่องวรรณะ, 2564)

ภาพที่ 2 ศาลตาพิลื้อ

ภาพถ่ายโดย อิสระ สุธรรมราช เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2564

2) ศาลปู่ตาขุนสำราญ เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือด้วยความเชื่อว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษาประชาชนในหมู่บ้าน เป็นที่สักการบูชายึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นผีชั้นผู้น้อยรองลงมาจากตาพิลื้อ โดยเชื่อว่า เป็นโหนดทำนายทายทักแม่นยำ เป็นที่กราบไหว้ขอพรของประชาชนชาวบ้านท่าขอนยาง จากคำบอกเล่าของดำเนิน เนื่องวรรณะ (2564) ทราบว่า ทุกปีจะมีการบูชาบวงสรวงเพื่อทำนายว่า ปีนี้ น้ำจะท่วมหรือไม่ โดยชาวบ้านจะนำพริก เกลือ ปลา ร้า เครื่องปรุงต่าง ๆ และไก่มาลงในหม้อขนาดใหญ่แล้วต้ม หากต้มแล้วน้ำล้นออกจากหม้อแสดงว่า ปีนี้ น้ำจะท่วม กลับตรงข้าม หากต้มแล้วน้ำไม่ล้นจากหม้อ ไม่ว่าจะเติมน้ำเท่าไรก็ไม่ล้น แสดงว่า น้ำจะไม่ท่วมในปีนั้น นอกจากนี้ ศาลปู่ตาขุนสำราญจะช่วยปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายทางน้ำให้แก่คนในหมู่บ้านท่าขอนยาง เช่น หากมีคนจะจมน้ำก็ขอให้แคล้วคลาดปลอดภัย (ดำเนิน เนื่องวรรณะ, 2564)

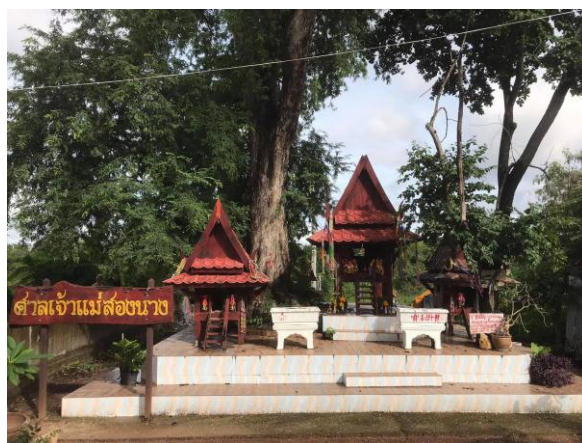

ภาพที่ 3 ศาลปู่ตาขุนสำราญ

ภาพถ่ายโดย อิสระ สุธรรมราช เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2564

3) ศาลเจ้าแม่สองนาง เป็นลูกคฤหบดีเมืองกาฬสินธุ์ เนื่องจากในเทศกาลออกพรรษาเจ้าเมืองจะให้เสนาอำมาตย์นำภริยาไปทอดวัดที่ไม่มีภริยา ด้วยเหตุที่กาฬสินธุ์เป็นเมืองน้ำจึงต้องใช้เรือสัญจร และเกิดเหตุให้เรืออัปปางทำให้ภริยาทั้งสองของคฤหบดีจมน้ำตาย แต่คนอื่นไม่ตาย สาเหตุเพราะลูกคฤหบดีซึ่งมีสร้อยแหวนเงินทองประดับมากมาย พญานาคมองเห็นจึงคิดอยากได้ทั้งสองเป็นของตน ทำให้นางสองพี่น้องตาย ภายหลังมาในตอนกลางคืนผู้คนได้ยินเสียงผู้หญิงขอความช่วยเหลือจึงไปแจ้งเจ้าเมือง แต่เจ้าเมืองไม่เชื่อ เมื่อมี

คนไปแจ้งหลายครั้ง เจ้าเมืองจึงให้สืบหาเรื่องราวจึงได้รับการอับปางของเรือและการตายของลูกทั้งสอง เจ้าเมืองจึงสร้างศาลและบวงสรวงด้วยเครื่องเส้นไหว้ เช่น แป้ง กระจก เครื่องแต่งหน้า (ดำเนิน เนื่องวาระ, 2564)

ภาพที่ 4 ศาลเจ้าแม่สองนาง

ภาพถ่ายโดย อิสระ สุธรรมราช เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2564

เศรษฐกิจบริเวณท่าข้ามในช่วง พ.ศ. 2470-2497

ในช่วงปี พ.ศ. 2470 เริ่มปรากฏการตั้งฉางข้าวตามริมน้ำชีของพ่อค้าท้องถิ่น (ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี, 2548) พ่อค้าท้องถิ่นเป็นคนในพื้นที่ ชาวบ้านเรียกว่า นายฮ้อย ฉางข้าวที่เป็นของนายฮ้อยได้รับเงินลงทุนมาจากเจ๊กเพื่อมารับซื้อข้าวของชาวบ้านแล้วเตรียมขนขึ้นเรือไปขายต่อ ประกอบกับในช่วงเวลานี้เริ่มสร้างทางรถไฟสายอีสานมาทางขอนแก่น เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นระบบเศรษฐกิจการรับซื้อข้าวของคนในแถบริมน้ำชี การค้าทางเรือในชุมชนบ้านท่าขอนยางขึ้นเกิดขึ้นในช่วงน้ำหลาก เมื่อน้ำในแม่น้ำชีขึ้นจะมีเรือไฟลากเรือบรรทุกสินค้ามารับซื้อข้าวหรือสินค้าอื่น ๆ ในชุมชน ในหนึ่งปีจะมาประมาณ 2-3 ครั้ง ฉวีวรรณ พวงศรี อายุ 67 ปี เล่าว่า “เรือบรรทุกสินค้าที่เรือไฟลากมานั้น คือ เรือกระแชงและเรือฉลอม” (ฉวีวรรณ พวงศรี, 2564) โดยจะเข้ามาจอดเทียบท่าฝั่งบ้านท่าขอนยางเพื่อรับซื้อสินค้าของคนในหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่แล้วจะรับซื้อข้าวเป็นหลัก เพราะเรือที่ลากมาเป็นเรือของโรงสีต่าง ๆ ที่มารับซื้อข้าวไปขายต่อในฉางข้าวของตัวเอง นอกจากนี้ยังมีสินค้าอื่นที่รับซื้อ เช่น หิน ทราย คนที่มากับเรือจะเป็นคนงานกับเสมียนของฉางข้าว ก่อนที่เรือสินค้าจะมาถึง มีคนพายเรือมาแจ้งข่าว ชาวบ้านจะนำข้าวหรือสินค้าอื่น ๆ ไปขายให้กับเจ้าของฉางข้าวในพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า นายฮ้อย ซึ่งเป็นคนมีเงินทอง ร่ำรวย นายฮ้อยที่ร่ำรวยที่สุด คือ ฮ้อยคำ สุวรรณภักดี นอกจากจะเป็นเจ้าของฉางข้าวแล้ว ยังเป็นผู้จัดการท่าข้าม เมื่อเรือมาถึงนายฮ้อยเจ้าของฉางข้าวจะจ้างชาวบ้านมาขนสินค้าขึ้นเรือ ซึ่งเป็นอีกอาชีพหนึ่งของคนในชุมชนในช่วงเวลานั้น

ลักษณะของเรือกระแชงและเรือฉลอม มีลักษณะตามที่ปรากฏในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ ดังนี้

“เรือกระแชงเป็นเรือที่มีท้องกลมและป้อมคล้ายเตงโม ถ้าลำเรือใหญ่มาก ท้องเรือจะกว้างเกือบแบน เพื่อใช้บรรทุกได้มากและตัวเรือไม่เอียง กงเรือจะเป็นไม้โค้งตามท้องเรือและวางเรียงกันถี่ เพื่อความแข็งแรงทนทานหัวเรือทำจากไม้หนา คัดให้งอนขึ้นด้วยการลนไฟ ปลายทวนหัวเรือจะปาดเป็นรูปสามเหลี่ยม ส่วนปลายทวนท้ายเรือจะปาดให้เป็นรูปโค้งมน เรือกระแชงในสมัยแรก จะมีรูปร่างเพรียวเพื่อให้แจวได้เร็ว แต่ต่อมามี

การใช้รถยนต์ลากจูง เรือกระแซงที่ทำด้วยไม้จึงมีขนาดใหญ่ขึ้น ส่วนหัวและส่วนท้ายเรือมีลักษณะโค้งมากขึ้น เรือฉลอม เป็นเรือต่อที่มีความสวยงามอีกแบบหนึ่ง เป็นเรือของชาวบ้านชายทะเลบรรทุกของทะเล จำพวกน้ำตาล กะปิ เกลือ หรือเครื่องปั้นดินเผา หม้อ กระถาง โอ่ง หรือจากทุ่งหลังคา ขึ้นไปขายแถบภาคกลาง เช่น กรุงเทพฯ นนทบุรี ปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี โดยจอดขายที่ตลาดน้ำของจังหวัดนั้น ๆ เช่น ที่พระนครศรีอยุธยา จอดขายแถวตลาดน้ำหน้าวัดมณฑป ตรงข้ามพระราชวังจันทร์เกษม” (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2559)

เรือกลไฟเหล่านี้เป็นเรือที่ขับเคลื่อนมาโดยการใช้เชื้อเพลิงลากเรือเล็กบรรทุกสินค้ามา โดยหนึ่งในเจ้าของเรือสินค้าเหล่านี้ คือ เจ๊กเมียวกวา เรือสินค้าไม่เพียงมารับซื้อเท่านั้น แต่ยังนำของมาขาย เป็นของที่ไม่มีในพื้นที่ เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เรือบรรทุกสินค้าใช้เวลาขนของขึ้นประมาณ 5-10 วัน จากนั้น จะนำข้าวไปขายให้กับโรงสีโองและโรงสีอื่น ๆ

ผู้จัดการท่าข้าม คือ ผู้ที่ดูแลความสงบเรียบร้อยและจัดเก็บภาษีของเรือแพข้ามฟาก ซึ่งมีนายคำสุวรรณภักดี (นายฮ้อยคำ) เป็นผู้จัดการดูแลท่าข้าม (ดำเนิน เนื่องวรรณะ, 2564) นายฮ้อยคำเป็นคนในชุมชนท่าขนอยาง ทำกิจการเรือแพข้ามฟากจึงจัดเก็บภาษีในการข้ามแต่ละรอบ นอกจากนี้ นายฮ้อยคำยังสร้างอาชีพให้คนในชุมชนขึ้นมามากขึ้นอีกอาชีพ คือ อาชีพลากแพข้ามฟาก คนส่วนใหญ่ที่ทำอาชีพลากแพข้ามฟาก ต่างก็เป็นคนในพื้นที่ หรือไม่ก็เป็นลูกน้องของผู้จัดการท่าข้ามหรือของนายฮ้อยคำ (นายฮ้อยในที่นี้ ไม่ได้หมายถึง คนเลี้ยงวัวเลี้ยงควายแต่อย่างใด แต่เป็นชื่อที่คนในพื้นที่เรียกคนที่เป็เจ้าของฉางข้าวหรือเป็นคนมีฐานะ) นอกจากจะดูแลท่าข้ามแล้วนายฮ้อยคำยังเป็นเจ้าของฉางข้าวใหญ่ในบ้านท่าขนอยาง ซึ่งมีที่นามากมายปล่อยเช่าให้แก่ชาวบ้านเช่าปลูก ส่วนเรือแพที่ใช้ลากข้ามฟากเป็นการนำเอาเรือสองลำมาติดกัน จากนั้น ใช้ไม้พาดทางขวาง เป็นแพที่ใช้บรรทุกของหรือคนที่จะข้ามฟากไป เรือแพเหล่านี้ถูกซื้อต่อมาเป็นทอด ๆ จากกาฬสินธุ์มาท่าพระและมาที่ท่าขนอยาง ในช่วงแรกของการใช้แพข้าม คนบังคับจะใช้ไม้ค้ำถ่อข้ามไป ภายหลังได้นำเชือกสลิงมาผูกกับแพแล้วดึงข้าม ชาวบ้านที่มาข้ามในช่วงน้ำหลากจะต้องรอแต่ละรอบ การที่จะขึ้นเรือแพข้ามฟากที่มีเฉพาะในยามน้ำหลากนี้ต้องเสียเงินเพื่อเป็นค่าโดยสารในแต่ละรอบ โดยคิดบริการคนละ 50 สตางค์ ถึง 1 บาท คนที่จะข้ามฟากจะนั่งพักในเพิงไม้หญ้าคาหลบแดด บางคนก็พักใต้ต้นไม้ (ต้นนางคำ) เพราะแต่ก่อนริมฝั่งน้ำมีต้นไม้ใหญ่มากมายนานาพันธุ์ ส่วนมากเป็นต้นนางคำ ในปัจจุบันหายไปหมดแล้ว

การหายไปของท่าข้ามและวิถีชีวิตน้ำชีในช่วง พ.ศ. 2497-2536

จุดเริ่มต้นของการหายไปของท่าข้ามในบ้านท่าขนอยางเกิดขึ้นจากการสร้างสะพาน ก่อนจะมีการสร้างสะพานใหญ่เคยมีสะพานปูนเล็ก ๆ เพื่อข้ามในยามน้ำน้อยบริเวณบริเวณท่าข้าม แต่ในช่วงน้ำเยอะจะใช้เรือแพข้ามดังเดิม จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2496 ได้เริ่มสร้างสะพานข้ามแม่น้ำชีและเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2497 (ดำเนิน เนื่องวรรณะ, 2564) ทำให้ท่าข้ามหมดความสำคัญลง ผู้คนเลิกใช้ท่าข้ามเช่นเดียวกันกับการใช้เรือแพข้ามฟาก ชาวบ้านที่เคยทำอาชีพแถบ เช่น อาชีพลากแพ อาชีพประมงต่างก็ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ชาวบ้านที่หาปลาอาจจะไม่ได้รับผลกระทบมากนักกับการสร้างสะพาน เพราะยังทำต่อได้ แต่ชาวบ้านที่ทำอาชีพลากแพต้องหันไปทำอาชีพอย่างอื่น เช่น ทำนาปลูกข้าว หรือไม่ก็ไปทำงานก่อสร้างในกรุงเทพฯ

ภาพที่ 4 สะพานข้ามแม่น้ำชีอำเภอกันทรวิชัยในปัจจุบัน
ภาพถ่ายโดย อิสระ สุธรรมราช เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2564

ส่วนวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านท่าขอนยางที่เปลี่ยนไป คือ ความเจริญจากการสร้างสะพานที่เพิ่งสร้างเสร็จ ทำให้ท่าข้ามถูกลืมเลือน เพราะชาวบ้านหันไปใช้สะพานที่สร้างเสร็จใหม่และมีความสะดวกสบายมากกว่าเดิม แต่ชาวบ้านในชุมชนก็ยังปลูกข้าวเพื่อนำมาขายให้กับเจ้าแก้งสือเหมือนเดิม จากที่เคยมีเรือมารับซื้อข้าวจากชาวบ้าน ก็เปลี่ยนเป็นรถยนต์เข้ามารับซื้อในพื้นที่แทน การค้าทางเรือที่ยุงยากและใช้เวลานานมากกว่าจึงหายไป เปลี่ยนเป็นการรับซื้อทางรถยนต์ที่ใช้เวลาน้อยกว่า วิธีการค้าขายจึงเปลี่ยนไปแต่เจ้าของโรงสียังเป็นคนเดิม ดังนั้น การใช้ท่าข้ามจึงเลิกใช้และไม่มีใครใช้ท่าข้ามเพื่อข้ามแม่น้ำชีอีกต่อไป

ต่อมาร่องลึกที่เป็นบริเวณท่าข้ามถูกถมมาเรื่อย ๆ กระทั่งในปี พ.ศ. 2536 ถูกถมอย่างเบ็ดเสร็จเพื่อทำประโยชน์อย่างอื่น (ถาวร สุวรรณภักดี, 2564) และในช่วงนั้น แม่น้ำชีเกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ เกิดจากการเลี้ยงปลากระชังริมน้ำชีตั้งแต่ท่าพระจนถึงบ้านดินดำ ทำให้น้ำชีที่เคยใสก็กลายเป็นขุ่น ประกอบกับที่ตำบลโพนงาม อำเภอโกสุมพิสัย ได้สร้างเขื่อนยางขึ้น ซึ่งได้ขวางทางน้ำไหล ทำให้น้ำชีไม่สามารถไหลได้ จนเกิดเน่าเสียจากอาหารที่ใช้เลี้ยงปลากระชัง ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมการเดินข้ามน้ำ การใช้เกวียนบรรทุกของหรือการข้ามโดยเรือแพได้หายไปจากวิถีวัฒนธรรมของคนในชุมชนบ้านท่าขอนยางโดยปริยาย เหลือไว้เพียงความทรงจำที่เลือนกับบุคคลบางคนเท่านั้น

ภาพที่ 5 และภาพที่ 6 สภาพปัจจุบันของท่าข้าม
ภาพถ่ายโดย อิสระ สุธรรมราช เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2564

องค์ความรู้ใหม่

จากการเขียนบทความนี้สรุปเป็นองค์ความรู้ได้เป็นประเด็นหลัก 3 ด้าน ดังนี้

- 1) ด้านเศรษฐกิจ พบว่า เศรษฐกิจในท่าข้ามเกิดจากการที่พ่อค้าท้องถิ่นเริ่มตั้งฉางข้าวขึ้นในแถบริมแม่น้ำชี เริ่มปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 ประกอบกับการสร้างรถไฟสายอีสานมายังขอนแก่นช่วงปี พ.ศ. 2476 ทำให้เกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจการค้าข้าวมากยิ่งขึ้น เนื่องจากมีเส้นทางการค้าและคมนาคมที่ดียิ่งขึ้น
- 2) ด้านอาชีพ ท่าข้ามก่อให้เกิดอาชีพในชุมชนที่อยู่กับท่าข้าม เช่น อาชีพลากแพ อาชีพหาบข้าวขึ้นเรือ อาชีพต่าง ๆ เหล่านี้สร้างรายได้ในการดำรงวิถีชีวิตให้กับคนในชุมชน
- 3) ด้านสังคมชุมชนและวิถีชีวิต ท่าข้ามมีอิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมในชุมชนบ้านท่าขอนยางเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้คนทำอาชีพและใช้ชีวิตผูกติดกับท่าข้ามสร้างรายได้อยู่กับท่าข้าม เมื่อท่าข้ามหายไปวิถีชีวิตและสภาพชุมชนก็เปลี่ยนไป หันมาสร้างอาชีพใหม่เพิ่มมากยิ่งขึ้น ไม่เพียงแต่ลากแพ ปลูกข้าว แต่ยังหันมาปลูกพืชผักต่าง ๆ เพื่อส่งไปขายในแต่ละวัน เนื่องจากรถยนต์สามารถข้ามสะพานที่เพิ่งสร้างเสร็จมาถึงตัวชุมชนได้

บทสรุป

จากที่กล่าวมา ท่าข้ามบ้านท่าขอนยาง นอกจากจะเป็นท่าข้ามแม่น้ำชีที่สำคัญมากของคนในชุมชนแล้ว ยังเป็นท่าข้ามน้ำที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจการค้าข้าวทางเรือที่เป็นรายได้ให้กับชาวบ้านชุมชน วิวัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของท่าข้ามส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจชุมชนของชุมชนบ้านท่าขอนยางเป็นอย่างมาก เช่น ท่าข้ามมีอิทธิพลที่ทำให้เกิดรายได้ เกิดอาชีพ ในภายหลังท่าข้ามถูกเลิกใช้ไปในช่วงปี พ.ศ. 2497 เพราะมีสะพานข้ามทดแทน ทำให้สภาพสังคม ชุมชนและเศรษฐกิจเจริญมากยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงเห็นว่า ท่าข้ามมีความสำคัญเป็นอย่างมากกับชุมชนบ้านท่าขอนยาง แม้ในปัจจุบันนี้ท่าข้ามจะถูกถมไปนานแล้วก็ตาม แต่ก็ยังอยู่ในความทรงจำของคนในชุมชนเช่นเดิม

เอกสารอ้างอิง

- จินดา เนื่องวรรณะ. (2564). บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สัมภาษณ์. 28 กรกฎาคม.
- ฉวีวรรณ พวงศรี. (2564). บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สัมภาษณ์. 28 กรกฎาคม.
- ณรงค์ฤทธิ์ สุมาลี. (2548). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำชีตอนกลาง: เศรษฐกิจภาคข้าวการค้าข้าวเรือและสังคมชาวนาในกระแสการเปลี่ยนแปลง. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ดำเนิน เนื่องวรรณะ. (2564). บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สัมภาษณ์. 12 สิงหาคม.
- ถาวร สุวรรณภักดี. (2564). บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. สัมภาษณ์. 28 กรกฎาคม.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2534). วัฒนธรรมชาวไทยย้อ ศึกษากรณีบ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ประตุสู่อีสาน. (16 สิงหาคม 2563). ภาพเก่าเล่าเรื่อง "มหาสารคามในอดีต". สืบค้นเมื่อ 9 กันยายน 2564, จาก <https://www.isangate.com/new/oldies-images/721-oldiemahasarakam.html>
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. (2559). สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 39. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ.